

- та геоморфологія. – К.: ВГЛ «Обрії», 2005. – Вип. 47. – С. 62-69.
4. *Маринич А. М.* Географические исследования по региональному природопользованию в Украинской ССР / *А. М. Маринич* // IV съезд географического общества УССР: Тез. докл. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 6-8.
 5. *Маринич А. М.* Основные этапы ландшафтного изучения Украины / *А. М. Маринич* / Природа Украинской ССР: Ландшафты и физико-географическое районирование. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 17-21.
 6. *Мельник А.* Розвиток ландшафтознавчих ідей і ландшафтознавства в Україні / *А. Мельник* // Вісник Львівського університету. Серія географічна. Випуск 31. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 2004, с. 19-23.
 7. *Михели С. В.* З'їзд географічного товариства як чинник розвитку українського ландшафтознавства. / *С. В. Михели* // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – Серія 4. – Географія і сучасність. – Випуск 20. – К., 2009. – С. 10-17.
 8. *Пащенко В. М.* Теоретические проблемы ландшафтоведения. / *В. М. Пащенко*. – К.: Наук. думка, 1993. – 280 с.

Резюме:

Михели С. КОНЦЕПЦИЯ РАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ЛАНДШАФТОВЕДЕНИЯ.

Освещаются предварительные результаты исследования проблемы периодизации истории украинского ландшафтоведения, приводится перечень и хронологические рубежи этапов его развития, описываются их характерные черты, определяется роль концепции рационального природопользования в развитии ландшафтоведения в Украине.

Ключевые слова: украинское ландшафтоведение, концепция рационального природопользования, наукометрический анализ, контент-анализ.

Summary:

Miheli S. THE CONCEPT OF THE RATIONAL USE THE NATURE AS FACTOR OF THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN SCIENCE ABOUT LANDSCAPE.

The preliminary results of the study of the problem of the divisioning are illuminated by periods of the histories of the ukrainian science about landscape, happens to the list and temporary borders stage her(its) developments, are described their features, is defined role to concepts of the rational use the nature in development of the science about landscape in Ukraine.

Key words: ukrainian science about landscape, concept of the rational use the nature, analysis, which measures science, kontent- analysis.

Надійшла 02.04.3010р.

УДК 911.9:58.006

Антон ЯВОРСЬКИЙ

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРКАХ

Розкриваються головні складові оптимізації територіальних систем національних парків. Даються визначення оптимізації природокористування й узагальненої оптимізації територій природних парків. Доводиться, що планування, реалізація й контроль за здійсненням оптимізаційних заходів найбільш ефективні на конструктивно-географічній основі із застосуванням ландшафтно-великомасштабної основи.

Ключові слова: природний парк, природокористування, оптимізація.

Актуальність дослідження. За функціональною діяльністю природні національні парки обов'язково характеризуються наявністю різноманітних видів природокористування пов'язаного із селітебними, сільськогосподарськими, рекреаційними, лісовпорядкувальними, транспортними тощо видами діяльності. Оптимізація цієї діяльності становить актуальну проблему для будь-якого національного парку.

Проблема оптимізації територій розглянута в багатьох наукових дослідженнях: [4, 6, 7, 13, 14, 21, 24] та ін.

Водночас, щодо територій природних національних парків ця проблема залишається відкритою, оскільки тут тісно поєднуються інтереси населення та їх виробничої діяльності з вимогами охорони навколишнього природного середовища й збереження рослинного і тваринного генофонду.

Мета і завдання статті. Здійснення аналізу процесів оптимізації території національних парків (на прикладі карпатського національного природного парку), виявлення просторової диференціації оптимізаційного процесу, встановлення головних чинників, які визначають спрямованість цих процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме поняття «оптимізація території» має неоднозначне трактування:

- складний антропічний процес, який охоплює певний мінливий у часі об'єкт, його внутрішні

підсистеми та надсистеми, до яких він належить ієрархічно, суміжні з ним системи як середовище його існування (бо без цього оптимізація не можлива і безперспективна) і який повинен бути глибоко екологічно (біологічно) оцінений, але кінцевий ефект якого мусить супроводжуватися вичерпною соціальною, економічною, а часом і політичною оцінкою [22, 27];

- вибір найкращого варіанту функціонування [10];
- отримання максимуму можливого за мінімум зусиль (витрат), звичайно у відносно коротких інтервалах часу (оптимізація економічна); прагнення до стану, найбільш наближеного до динамічної рівноваги (квазістаціонарного стану); отримання співвідношення, найбільш бажаного в господарському значенні; прихід до стану, найбільш бажаного з точки зору людини для збереження його здоров'я [17];
- процес вибору найкращого варіанта з багатьох можливих. Вибір засобів раціонального використання ПТС тобто таких, які б забезпечували умову при якій соціально-економічні функції, що на них покладають, найбільш повно відповідали їх природним властивостям (потенціалу ПТС) [14];
- такий процес втручання в структурно-функціональну організацію (склад, будову, роботу) живої системи (екосистеми, популяції, організму), її підсистем і блоків, який супроводжується наближенням їх показників, параметрів чи характеристик (наприклад, фотосинтезу, накопичення біомаси, розкладу органіки, кругообігу хімічних елементів, трансформації енергії чи вологи тощо) до найкращих (оптимальних) значень. Термін «оптимізація» несе в собі виключно соціологічне навантаження. Людина оптимізувала і надалі оптимізуватиме живі системи, ті чи ті біотичні процеси виключно з особистих (суспільних) інтересів. Для природи оптимізація не потрібна. Природний добір і боротьба за існування, весь еволюційний процес сприяли тому, що в кожних конкретних екологічних умовах формувалися найприпасованіші, «найвигідніші» живі системи, самоорганізація, самовідновлення, самозбереження і самоудосконалення яких також відбувались у процесі тієї самої еволюції [4];
- єдність доцільно діючих елементів, які мають певні функції відносно вказаної організації [26].

Ці, загальні визначення оптимізації для умов національних парків інтерпретуються через визначення оптимізації ландшафтних систем, оскільки доцільно, не тільки з конструктивно-географічних позицій, а й із загально-обґрунтованої доцільності просторової екстраполяції характеристик і оціночних показників, проводити дослідження саме на ландшафтознавчій основі. Яка дозволяє з необхідної імовірністю гомогенністю здійснювати подібні операційні прийоми.

Оптимізацію ландшафтних систем доцільно розуміти як реалізацію вибраного з багатьох можливих найдоцільнішого варіанту науково обґрунтованих заходів, який забезпечує створення найширших умов тривалого та стійкого використання географічним ландшафтом єдності соціально-економічних, екологічних і природоохоронних функцій. Вона поєднує технологічно досконале, економічно вигідне та розраховане на перспективу раціональне використання природних ресурсів, захист ландшафтів від техногенних процесів на основі меліорації, збереження генофонду й цінних природно-заповідних територій та об'єктів [5]. Тобто оптимізувати необхідно не природне середовище, а суспільну діяльність у ньому. При цьому сама оптимізація відзначається наявністю чітких екологічних рис, які проявляються в функціональній залежності об'єктів господарювання, рекреаційних об'єктів або антропогенно модифікованих територіальних систем від властивостей навколишнього середовища.

Тим самим, доцільно оперувати й терміном «оптимізація територіально-екологічна», який розуміється як підтримання екологічної рівноваги в регіоні за допомогою раціонального співвідношення перетворених і збережених ландшафтів, органічного поєднання виробничих, соціальних і екологічних функцій господарських систем, створення належних просторових умов життєдіяльності населення [24]. Таке трактування оптимізації наближене до такого поняття як «оптимізація природно-господарського середовища» – процес спрямований на досягнення гармонійного й зрівноваженого стану між формуючими її природними, господарськими та соціальними складовими [8].

Наведені визначення можуть стати підґрунтям для обґрунтування оптимізації природокористування як такого і природокористування в національних природних парках зокрема.

В якості оптимізації природокористування пропонується розуміти як сукупність організаційних дій, спрямована на підтримання гармонізованого функціонування природних, антропогенно модифікованих та антропогенних територіальних систем шляхом їх комплексного освоєння,

перетворення, покращення та охорони природних ресурсів. Таке трактування охоплює як сам процес оптимізації, так і об'єкт на який ця оптимізація спрямована.

Щодо оптимізації конкретно територій національних природних парків, то тут існує свої специфічні аспекти, які полягають у домінуванні природоохоронних функцій над господарськими, підвищення ролі моніторингових і контрольних функцій. Тим самим, така оптимізація розуміється як сукупність організаційних дій, спрямована на обов'язкове забезпечення підтримки гармонізаційного спонтанного й антропогенно контрольованого просторово-часового функціонування природних, антропогенно модифікованих і пов'язаних з ними антропогенних територіальних систем шляхом застосування комплексу природоохоронних заходів і обґрунтованого рекреаційного та господарського використання природних ресурсів.

Процес оптимізації на природоохоронних територіях передбачає його планування, реалізацію й контроль.

Планування оптимізаційних заходів ґрунтується на його комплексності, врахуванні всіх взаємопов'язаних напрямків, виділенні пріоритетних з них. При цьому просторова інтерпретація заходів здійснюється на ландшафтній основі, що забезпечує дотримання принципу гомогенності як антропогенних модифікацій (навантажень), так і реакції територіальних систем на них.

Комплексність у плануванні повинна віддзеркалювати взаємозв'язок, взаємозумовленість, різнобічність, широту охоплення проблем. Комплексність розглядається як вимога враховувати взаємопов'язані фактори, що впливають на проблему обіймає переважно зв'язки одного чи суміжних рівнів ієрархічної структури певних проблем, систем, дій тобто повинна спиратися на вибіркові зв'язки [20]. Загалом комплексність у плануванні роботою, більш вузько керівництвом природними парками повинна окрім усього іншого відповідати комплексно-регіональному принципу організації природокористування запропонованому Г.І. Швобсом [25]. Він полягає в контрольованому розвитку природно-господарських територіальних систем на основі конструювання оптимальних для кожного регіону параметрів середовища (природи, господарства, населення). Все це розглядається у взаємозв'язку й взаємозалежності.

При цьому обов'язково враховується їх пріоритетність. Для умов національних природних парків такими пріоритетами виступають не просто природа чи природні територіальні системи, які її складають, а механізми і залежності між територіальними системами, які еволюційно формують ситуацію гармонізованих відносин. Загалом наявність гармонізованих відносин усіх ланок функціонування парку є головним завданням здійснення керівних функцій в ньому.

Виникає необхідність коротко проаналізувати поняття «гармонізація» й пов'язані з ним властивості природних і суспільних систем.

Під гармонійністю розуміється таке відношення системи і довкілля, коли вони максимально пристосовані одне до одного [19]. Головно – коли відсутні в них протиріччя у просторово-часовому функціонуванні, вірніше коли суспільство не перешкоджає нормальному функціонуванню природи, тобто коли воно не є щодо неї деструктивним чинником.

Основою гармонізації виступають гармонізаційні відношення – закономірна, стійка, інваріантна єдність зв'язків між взаємодіючими природними територіальними системами, яка забезпечує їм виконання спільної функціональної (тактичної) та еволюційної (стратегічної) мети [15]. Це таке відношення «людина-природа», коли людина не завдає шкоди, не руйнує природу [19], тобто коли діяльність людини відбувається в межах спонтанно сформованих природних відношень. Гармонізаційні відношення – це не просто зв'язки і не просто взаємопов'язана сукупність зв'язків – це взаємопов'язана і взаємозалежна системна єдність зв'язків, що утворює структуроване функціональне поле. Таке поле характеризується системною цілісністю, тобто володіє емерджентною якістю, яка контролює гармонізаційний стан територіальних систем.

Такий стан розуміється як узгодженість системи з власною структурою (насамперед функціональною) та з навколишнім середовищем, коли протиріччя відходять на другий план, а функції зростають [11]. Тобто явище гармонізації пронизує природні територіальні утворення від самих низів їх організації (на внутрішньосистемному рівні) до рівня глобального й суперглобального (навіть на рівні організації Всесвіту). І от у таку неймовірно узгоджену гігантську організаційну систему із деструктивними претензіями увійшла людина (вірніше людське суспільство). Й доки природа, завдяки наявності у неї потужних зворотних зв'язків не почала захищатися шляхом погіршення умов середовища для людства, в тому числі активізацією катастрофічних явищ, суспільство природу серйозно не сприймало. Надзвичайно актуальною проблемою **постало**

формування відносин гармонійного співіснування між природою та людиною. Водночас, на думку Є.А. Лебеда [9], що таке гармонія людини і природи нам, строго кажучи, невідомо, у нас просто немає жодного досвіду цієї гармонії. Така гостра критика сучасного становища взаємовідносин між природою та людиною має слушність, оскільки не тільки на практиці важко знайти приклади їх гармонізаційного співіснування, а й у теоретичному плані принципи досягнення таких гармонізаційних відносин ще не розроблені.

Узагальнено можемо вважати, що гармонізація відносин суспільства й природи – це сукупність антропогенних заходів, спрямованих на зменшення техногенного тиску на довкілля, збереження біосфери й відтворення природних екологічних зв'язків між наявними природними і антропогенно модифікованими територіальними системами.

Існує поняття повної гармонізації об'єкту як реалізація гармонізаційних відносин об'єкту з усіх істотних точок зору за відношенням до всіх навколишніх систем, у можливо найширших масштабах, для можливо великого обсягу часу будови й експлуатації об'єкту, за умови можливих для передбачення сценаріїв змін умов і ситуацій. Повна гармонізація повинна враховувати специфічні риси всіх тих видів елементів і факторів, які є істотними в системі суспільної діяльності та її довкіллі, отже людей (які виступають в різних ролях: керівників, працівників, клієнтів, сторонніх осіб), біоценозів та екосистем, сировини, матеріалів, обладнання, а також енергії та інформації [27]. Саме такий вид гармонізації в ідеалі відповідає вимогам щодо організаційних основ території національного природного парку.

Тим самим, науково обґрунтоване планування діяльності в межах національних природних парків повинно містити:

- оптимізацію природоохоронних заходів (від абсолютної охорони найбільш цінних природних систем до обмежено-контрольованого використання менш цінних);
- оптимізацію відтворення природного потенціалу як охоронних, так і обмежено використовуваних природних і антропогенно модифікованих систем;
- оптимізацію контрольованого рекреаційного використання території національного природного національного парку;
- оптимізацію контрольованого господарського використання території парку;
- оптимізацію моніторингової діяльності.

Кожен з наведених видів оптимізації ґрунтується на власних (специфічних) чинниках і тому потребує індивідуального підходу. Водночас, вони взаємопов'язані й складають єдину оптимізаційну основу функціонування національних природних парків.

Існування науково обґрунтованого планування життєдіяльності парку – це основа на якій ґрунтується його існування як такого. Та будь-який план так і залишиться лише планом, якщо не буде забезпечена його реалізація.

Реалізація запланованої діяльності – це реальне втілення в життя запланованих дій. Успішне її здійснення залежить від досвіду тих, що його здійснюють, наявності відповідної законодавчої основи, вірно здійснюваного керівництва й вчасного контролю.

Гасловий вираз недалекого нашого минулого «кадри вирішують усе» був досить вірним. Саме кадри забезпечують здійснення (реалізацію) запланованих заходів, тобто саме від їхнього вміння, досвіду й навіть бажання залежить саме існування природного парку. Підбір кадрів – це не тільки господарська функція, що вимагає не тільки чисто професійного, а часто й психологічного підходів, це насамперед великий талант керівника.

Керування національним природним парком багатофункціональна діяльність, однією з головних складових якої є контроль за його нормальним функціонуванням. Контроль як такий ґрунтується на інформації, яку керівник (керівні органи) одержує про стан справ. Сам процес керування ґрунтується на узгодженості прямих вказівок і зворотної реакції на них з боку функціональних складових парку. Якщо планування, реалізація й контроль узгоджені між собою – парк функціонує оптимально.

Водночас усі ці оптимальні складові потребують просторової інтерпретації. Не можливо планувати, реалізовувати плани й керувати їх виконанням у просторово аморфному середовищі. Всі ці складові необхідно реалізовувати на певній просторово-картографічній основі. Як свідчить багаторічна практика, такою основою з найбільшою ефективністю може бути карта природних, антропогенно модифікованих та антропогенних територіальних систем, тобто ландшафтна основа. Тому ці процеси мають чітко виражений конструктивно-географічний відтінок.

Оскільки природокористування є процесом використання людиною природного (ландшафтного) потенціалу території, інтенсивність природокористування визначається не тільки людським суспільством, а й самою природою, бо вона, маючи конкретні властивості й особливості, обумовлює спрямованість господарської діяльності населення [16]. Об'єктом природокористування виступає комплекс взаємовідносин між природними ресурсами, природними умовами життя суспільства і його соціально-економічним розвитком [3, 18], а предметом – оптимізація відносин між природними ресурсами, природними умовами життя суспільства і його соціально-економічним розвитком, намагання зберегти і відтворити середовище життя [17].

У межах національних природних парків реально існує природокористування інтегральне, яке виникає при збігу на території діяльності декількох природокористувачів. Його дослідження перебуває в основі аналізу територіальної структури господарського природокористування, вивчення інтегрального техногенного навантаження на ті чи інші території, виявлення основних форм і особливостей територіальної організації суспільного природокористування в цілому [23]. Може здивувати така велика увага, яку ми пропонуємо приділити проблемі природокористування на теренах природоохоронних територій. Та сьогоднішня реальність така, що парки характеризуються не просто наявністю господарської діяльності, а її багатоваріантною (багатогалузевою) структурою, що ґрунтується на експлуатації багатьох її природних ресурсів. У такому випадку доцільно оперувати поняттям «природокористування раціональне», яке на сьогодні має декілька взаємопов'язаних тлумачень:

- система заходів щодо використання, збереження й збагачення природних ресурсів. Ці природоохоронні заходи повинні бути спроможні до відновлення природних ресурсів, відновлюючи природну основу життєдіяльності суспільства [1];
- високоефективне, екологічно обґрунтоване господарювання, що не призводить до різких змін природно-ресурсного потенціалу, а підтримує й підвищує продуктивність і привабливість природних систем або окремих об'єктів, спрямоване на забезпечення умов існування людства й стабільного одержання матеріальних благ [12];
- діяльність, спрямована на економічне використання природних ресурсів, ефективний режим їхнього відтворення, запобігання або послаблення можливих негативних наслідків. Передбачає розумне освоєння, охорону, відновлення та перетворення природних умов і ресурсів. Отже природокористування раціональне є збалансованою взаємодією суспільства та природи, що забезпечує досягнення компромісу між соціально-економічними потребами суспільства і здатністю природи задовольнити їх без суттєвої шкоди для свого нормального функціонування [2].

Та на нашу думку, навіть такого раціонального природокористування для умов природних парків недостатньо. Окрім усього сказаного, воно повинно бути ще й оптимальним. Тобто його необхідно розуміти як систему діяльності щодо забезпечення економічної експлуатації природних ресурсів і умов і найбільш ефективний режим їх відтворення з урахуванням перспективних інтересів господарства, що розвивається, та збереження інваріантних основ природи й здоров'я людей.

У світлі наведеного оптимізація антропогенно-трансформованих територій, які становлять значну частку природних парків, це процес вдосконалення структури територій та пошуку оптимального співвідношення між перетворенням природних геосистем, їх цілеспрямованим відновленням та раціональним використанням. Виділяються такі генеральні напрямки оптимізації антропогенних ландшафтів: 1) розробка науково обґрунтованих підходів використання та модифікації даних ландшафтів; 2) впорядкування території на основі нової методичної бази; 3) раціональна експлуатація антропогенних ландшафтів на основі ефективного та різноспрямованого їх використання; 4) складання проекту оптимальної територіальної організації індустріальних об'єктів, проведення геоecологічної експертизи проекту; 5) організація системи управління та моніторингу за трансформацією антропогенних ландшафтів [13].

Тим самим, проблема оптимізації в національних природних парках поділяється на три головні складові: оптимізація абсолютно охоронних територій, яка полягає у заходах щодо забезпечення цим територіальним системам спонтанного просторово-функціонального функціонування; оптимізація територій з виключно рекреаційною експлуатацією (ці природні та антропогенно модифіковані територіальні системи потребують заходів щодо контролю за їх станом і забезпечення збереження їх спонтанних функцій); оптимізація територій з наявністю їх господарського використання (ці антропогенно модифіковані й антропогенні територіальні системи потребують чітко продуманих і

здійснюваних моніторингових спостережень і забезпечення їм контрольованого функціонування в межах збереження в стані гармонізації них відношень навколишніх природних і антропогенно модифікованих систем.

Висновки. Значний досвід організації функціонування природоохоронних територій на прикладі Карпатського національного природного парку, дозволив нам розробити основи різноваріантних оптимізаційних заходів, які необхідно здійснювати для забезпечення нормального функціонування їх територіальних систем. Головно вони полягають у наступному:

- для забезпечення адекватної просторової екстраполяції оптимізаційних заходів, здійснювати їх необхідно на основі наявних природних, антропогенно модифікованих і антропогенних територіальних систем (великомасштабній ландшафтній основі);
- сам процес оптимізації території природного парку є багаторівневим, багатоваріантним, який передбачає взаємозв'язок і взаємоузгодженість між його складовими;
- усукупнена оптимізація територій конкретно національних природних парків є сукупністю організаційних дій, спрямованих на обов'язкове забезпечення підтримки гармонізаційного спонтанного й антропогенно контрольованого просторово-часового функціонування природних, антропогенно модифікованих і пов'язаних з ними антропогенних територіальних систем шляхом застосування комплексу природоохоронних заходів і обґрунтованого рекреаційного та господарського використання природних ресурсів.

Здійснення пропонованих оптимізаційних заходів забезпечить у повному об'ємі узгоджене функціонування всіх підрозділів паркової структури від абсолютної охорони окремих територіальних систем до проведення контрольованої господарської діяльності.

Література:

1. *Боровских Б.А.* Планирование природопользования / *Б.А. Боровских.* – М.: Экономика, 1979. – 168 с.
2. *Гавриленко О.П.* Геоэкологичне обґрунтування проектів природокористування / *О.П. Гавриленко.* – Вид. 2-е, випр. і доп. – К.: Ніка-Центр, 2007. – 432 с.
3. *Глазовский Н.Ф.* Социальное, экономическое и экологическое значение сельского хозяйства / *Н.Ф. Глазовский.* – // Устойчивое развитие сельского хозяйства и сельских территорий. Зарубежный опыт и проблемы России. М.: КМК, 2005. – С. 48-64.
4. *Голубець М.А.* Суть поняття оптимізації / *М.А. Голубець.* – // Антропогенні зміни біогеоценотичного покриву в Карпатському регіоні. – Київ: Наук. думка, 1994. – С. 113-119.
5. *Гриневецький В.Т.* Оптимізація ландшафту / *В.Т. Гриневецький.* – // Географічна енциклопедія України. – К.: УРЕ, 1990. – Т.2. – С. 463.
6. *Гринжевський М.В.* Словник-довідник науково-виробничих термінів і понять у рибному і водному господарствах, охороні навколишнього природного середовища внутрішніх водних об'єктів України / *М.В. Гринжевський, В.М. Срко, А.В. Пекарський.* – К.: Вища освіта, 2002. – 303 с.
7. *Исаченко А.Г.* Введение в экологическую географию: Учеб. Пособие / *А.Г. Исаченко.* – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – 192 с.
8. *Клюев Н.П.* Совершенствование природопользования: географические подходы / *Н.П. Клюев* // Известия РАН. Серия географ. – 1992. - № 1. – С. 41-51.
9. *Лебедь Е.А.* Введение в феноменологию природы: Монография / *Е.А. Лебедев.* – К.: ПАРАПАН, 2006. – 268 с.
10. *Макунина А.А.* Функционирование и оптимизация ландшафта / *А.А. Макунина, П.Н. Рязанов.* – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 94 с.
11. *Маца К.А.* Системы неорганические, органические, социальные: свойства и принципы организации / *К.А. Маца.* – К.: Изд-во геогр. литературы «Обрій», 2008. – 196 с.
12. *Мусієнко М.М.* Екологія: Тлумачний словник / *Мусієнко та ін.* – К.: Либідь, 2004. – 376 с.
13. *Пацюк В.С.* Особливості використання антропогенних ландшафтів у рекреаційно-туристичній діяльності / *В.С. Пацюк.* – // Фізична географія та геоморфологія. – К.: ВГЛ «Обрій», 2008. – Вип. 54. – С. 83-89.
14. *Петлін В.М.* Прикладне ландшафтознавство / *В.М. Петлін.* – К.: ІСДО, 1993. – 92 с.
15. *Петлін В.М.* Екологічні механізми організації природних територіальних систем / *В.М. Петлін.* – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 304 с.
16. *Потахин С.Б.* Традиционное природопользование в Восточной Феноскандии: историко-ландшафтные факторы развития. Автореф. Дис. на соискание ученой степени доктора геогр. Наук / *С.Б. Потахин.* – СПб.: 2008. – 42 с.
17. *Реймерс Н.Ф.* Природопользование: Словарь-справочник / *Н.Ф. Реймерс.* – М.: Мысль, 1990. – 637 с.
18. *Сафранов Г.А.* Екологічні основи природокористування / *Г.А. Сафранов.* – Львів: Новий світ-2000, 2006. – 248 с.
19. *Сидоренко Л.І.* Наукові, етичні та філософські ракурси / *Л.І. Сидоренко.* – // tet. ALPHA, 1999. – 14 с.
20. Словник-довідник з агроекології / За ред. *О.І. Фурдичка.* – К.: Основа, 2007. – 272 с.
21. *Требобчук В.М.* Оптимізація екологічна / *В.М. Требочук.* – // Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія: *А.В. Толстоухов* (головний редактор) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008. – Т. 3: О-Я. – С. 36.
22. *Уатт К.* Экология и управление природными ресурсами / *К. Уатт.* – М.: Мир, 1971. – 464 с.
23. Україна: основні тенденції взаємодії суспільства і природи у ХХ ст. (географічний аспект) / За ред. *Л.Г. Руденка.* – К.: Академперіодика, 2005. – 320 с.

24. Царик Л.П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області) / Л.П. Царик. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 256 с.
25. Швец Г.И. Социально-экологическая концепция и вопросы природопользования / Г.И. Швец. – // Лиманно-устьевые комплексы Причерноморья: географические основы хозяйственного освоения. – Л.: Наука, 1988. - С. 7-9.
26. Шищенко П.Г. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании / П.Г. Шищенко. – К.: Фитосоциентр, 1999. – 284 с.
27. Wojarski W.W. Podstawy analizy I inzynierii systemow / W.W. Wojarski. – Warszawa: Panstw. Wyd. Naukowe, 1984. – 456 s.

Резюме:

Яворский А. ОПТИМИЗАЦИЯ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ В НАЦИОНАЛЬНЫХ ПАРКАХ.

Раскрыты основные составляющие оптимизации территориальных систем национальных парков. Даются определения оптимизации природопользования и обобщенной оптимизации территорий природных парков. Доказывается, что планирование, реализация и контроль за осуществлением оптимизации мероприятий наиболее эффективны на конструктивно-географической основе с применением крупномасштабной ландшафтной основы.

Ключевые слова: природный парк, природопользование, оптимизация.

Summary:

Yavorsky A. THE OPTIMIZATION NATURE USE IN NATIONAL PARKS.

Main contents of optimization national parks territorial systems were discovering. Determining definitions of optimization of nature use and optimization on territory of national parks. Was approved that planning, realization and control for implementation of optimization approaches where most effective on constructive-geographical base with using of large-scale landscape information.

Key words: Nature Park, nature use, optimization.

Надійшла 17.02.2010р.

УДК 338.48-6: 502.13

Олена МІЩЕНКО

НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ РЕКРЕАЦІЙНОЇ МІСТКОСТІ ЛАНДШАФТНИХ КОМПЛЕКСІВ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ

Розглянуто нормативні та методичні основи визначення рекреаційної місткості в межах заліснених ділянок різного функціонального призначення. Обґрунтовано алгоритм оцінки рекреаційної місткості, що може використовуватись при плануванні та проектуванні зон регульованої та стаціонарної рекреації національних природних парків.

Ключові слова: рекреаційна місткість, стійкість до рекреаційних навантажень, рекреаційна дигресія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Чинне природоохоронне законодавство передбачає обмежене використання територій та об'єктів природо-заповідного фонду (ПЗФ) у рекреаційних, освітньо-виховних, оздоровчих і культурних цілях. В умовах зростання попиту на відпочинок в межах ПЗФ, певні регулятивні заходи набувають особливої актуальності. Створення єдиної науково-обґрунтованої системи нормативів рекреаційного використання територій та об'єктів ПЗФ є одним із найважливіших завдань при вирішенні проблеми раціонального та збалансованого природокористування.

Рекреаційна діяльність в межах національних природних парків є одним із видів його господарського використання. З одного боку відпочинок людей в межах цих територій сприяє відтворенню їх духовних та фізичних сил, з іншого – неконтрольована рекреаційна діяльність призводить до деградації природного ландшафту, тобто рекреаційної дигресії. Для попередження дигресії в межах цих територій необхідно оцінити їх рекреаційну місткість, що є одним із провідних завдань при плануванні та проектуванні зон відпочинку у національних природних парках. Рекреаційна місткість поряд із стійкістю, стадією рекреаційної дигресії, рекреаційним навантаженням є важливим оціночним показником природного ландшафту та вимагає зважених науково - обґрунтованих досліджень.

Аналіз останніх досліджень цієї проблематики. Існує низка визначень поняття рекреаційної місткості території. П. Мюллер під рекреаційною місткістю вважав таке допустиме навантаження, при якому усі зміни, що відбулись в екосистемі матимуть зворотній характер [10]. Варто зауважити, що зворотні зміни – це кількісні зміни, що не призводять до якісної перебудови ландшафту та забезпечуються провідною його властивістю – динамічністю. При незворотних змінах повернення до попереднього (вихідного) стану ландшафту не відбувається. А. Швихтенберг розглядав рекреаційну